

Gozsdu öröksége a román és magyar sajtó tükrében (1995-2005)

Gozsdu Manó a XIX. századi erdélyi és magyarországi román történelem egyedülálló alakja volt. Pályáját, munkásságát és különleges egyéniségét mutatja be az a nemrég megjelent könyv, amely sajtódokumentumok segítségével idézi fel legendás alakját, kísérletet téve arra is, hogy a Gozsdu-örökség kapcsán képet alkosson a román-magyar kapcsolatok 1995-2005 közötti alakulásáról és kilátásairól is.

A válogatásból is kitérnek: a vizsgált időszakban a román-magyar kapcsolatokat sajátos kettőség jellemezte. Az euro-atlanti integrációs érdekeknek megfelelően, az állam- és kormányközi kapcsolatok szintjén látványos előrelépések mutatkoztak, a két nemzet közötti viszonyt azonban továbbra is több feldolgozatlan előítélet s kölcsönös gyanakvás terheli, ami kétségesé teheti az államközi viszonyok stabilitását is.

A nemzeti identitás megőrzésében a legfontosabb szerepet az emlékezés játssza. Gozsdu munkásságából az utókor rengeteget meríthet, tanulhat. Akár jogászai ténykedését, akár politikusi pályáját, akár törvényelőkészítő munkásságát vizsgáljuk, jogtörténetünk, politikatörténetünk fényes fejezetei tárulnak eléink. Miközben román származását sohasem tagadta meg, a magyar reformkor egyik kiemelkedő alakja volt. Napjainkban is példa lehetne a közéletéről, a jog-

ról, politikáról alkotott felfogása. Egész tevékenységén végigvonult az a gondolat, hogy megnyugvást csak az adhat, ami a nemzet akaratából történik. Gozsdu a közjót kereste egész életén át.

Több mint fél évszázadon át alig említették. Néhány román és magyar lexikonban, enciklopédiában még a neve sem szerepelt. A román sajtóban csak 1970-ben, halálának századik évfordulóján jelent meg róla néhány írás Nagyváradon, szülővárosában. Magyarországon 1995-ben, a Budapesti Románok Kulturális Társasága kiadványaként jelent meg az általam írt kétnyelvű – *A Gozsdu Alapítvány története (1870-1918)* című – kötet. Az elmúlt évtizedben, úgy a magyarországi, mint a romániai magyar és román nyelvű sajtóban igen sok írás jelent meg az igen szövevényes Gozsdu-üggyel kapcsolatban.

Születésének 200. évfordulójához kapcsolódóan, 2002–2003-ban Romániában négy kutató (Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, Constantin Mălinaş és Pavel Cherescu) jelentetett meg kötetet róla és alapítványának történetéről. Gozsdu születésének bicentenáriuma, 2002-ben, a Budapesti Románok Kulturális Társasága is kiadott egy Gozsdu életéről és tevékenységéről szóló kiadványt. (Gozsdu kétnyelvű emléktábláját is felavatta a Holló utcai Román Ortodox Parókia falán.)

Az alapítvány története 1952-ig

Az alapítvány Budapesten, az Erdélyi Ortodox Nemzeti Kongresszus (a későbbi erdélyi ortodox mitropólia) védnöksége alatt 1870. április 23-án kezdte meg a működését. Székhelyét az első világháború után Nagyszebenbe tette át. Az alapítvány célja a történelmi Magyarország területén élő ortodox román ifjak tanításának és nevelésének segítése volt. 1918-ig ösztöndíj formájában mintegy ötezer diáknak nyújtott támogatást. A román politikai és kulturális elit számos tagja, mint például Valeriu Branişte, Octavian Goga, Constantin Daicoviciu, Traian Vuia, Victor Babeş, Petru Groza, Ioan Lupuş, Silviu Dragomir az alapítványnak köszönhette, hogy el tudta végezni az egyetemet. Az alapítvány jelentősen hozzájárult, hogy a XIX. század második felére alaposan megnőtt a román ajkú értelmiségiek – különösen az ügyvédek, orvosok, a bankárok és a gazdasági szakemberek – száma. Az alapítvány közel ötven éves működése során jelentős hatással volt az erdélyi és magyarországi román kultúra fejlődésére.

Az alapítvány vagyontát a nagyszebeni érsek pénztára kezelte méghozzá nem is rosszul, hiszen a kétszáz-ezer korona értékű alaptőke 1918-re negyvenkétszerezére emelkedett, több mint tíz millió koronára rúgott.

Részlet a „Moştenirea lui Gojdu în presa română și maghiară (1995-2005) / Gozsdu öröksége a román és a magyar sajtó tükrében (1995-2005)” című kétnyelvű kötetből,

Gozsdu Manó síremléke a Kerepesi temetőben

A kuratórium a mindenkori nagyszebeni román ortodox érsekből, az összes erdélyi és magyarországi román görögkeleti püspökből, valamint három ortodox vallású világi férfiből állt. Az első világháború kezdetén az alapítványt hadikölcsön jegyzésére kötelezték, amit aztán soha nem kapott vissza.

1918 után alapvetően új helyzet állt elő, ugyanis az alapítvány vagyona és Gondnoki Hivatala Magyarországon, kuratóriuma azonban Nagyszebenben maradt. A trianoni békeszerződés 249. cikkének 6. pontja rögzítette: az alapítványi javakat Románia (90%), Jugoszlávia, Csehszlovákia (6%) és Magyarország (4%) között kell felosztani. A húszas évek elején megindult tárgyalások azonban hamar elakadtak, mivel a magyar kormánynak kezdettől fogva az volt az álláspontja, hogy rekompenciációs alapon kell rendezni az ügyet. A végleges megállapodásig 1924-ben ideiglenes egyezséget kötött a két fél, amely szerint az alapítványi képviselő szabadon rendelkezhet a vagyon felett. Ez akkor nagy értékű budapesti bérházakból, a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnál letétben lévő értékpapírokból, valamint egy nagyváradi házból és a nagyszebeni görögkeleti érsekség által kezelt értékpapírokból állt.

Egy éven belül a Gozsdu Alapítvány végleges rendezése céljából a román kormány köteles volt összehívni egy nagyszebeni tárgyalásra Magyarország, Jugoszlávia és Csehszlovákia képviselőit. A tárgyalást azonban a sokadik kísérletre sem sikerült tető alá hozni.

A román kormány 1925-ben újra összehívta az érdekelteket, de a magyar fél halasztást kért. A későbbi

tárgyalásokon az ingó vagyon Romániának történő kiadását szerették volna elérni úgy, hogy az ingatlanok a területi elv alapján Magyarországot illessék. 1927-ben a magyar kormány zároltatta a Gozsdu Alapítvány összes számláját, így a kuratórium már nem rendelkezhetett felettük.

A következő találkozót Párizsban rendezték meg 1930-ban, de a felek az ügy végleges rendezésében nem tudtak megegyezni. A magyar delegáció a halogató taktikát választotta, de arra ügyelt, hogy a kérdés ne kerülhessen a hágai Nemzetközi Bíróság elé, mivel tudatában volt annak, hogy jogi érvei gyöngék.

A két tárgyalódelegáció diplomáciai manőverezésbe kezdett. A román kormány 1934-ben új ajánlatot tett a kérdés megoldására: bejelentette, hogy elfogad egy minimális rekompenciációt, így a Magyar Vöröskereszt egykori kolozsvári ingatlanait, a nagyszebeni Terézia Árvaházat és a háromszéki (sepsiszentgyörgyi) tanalapot hajlandó átengedni a Gozsdu Alapítvány budapesti ingatlanai ellenében. A magyar kormány az ajánlatot elfogadta.

Tizenhét évi tárgyalássorozat után 1937. október 27-én Bukarestben létrejött a véglegesnek tűnő meg egyezés. Az okirat értelmében „Magyarország a hatálybalépéstől számított harminc nap alatt átadja Romániának a Gozsdu Alapítvány Magyarország területén lévő egész vagyonát, az arra vonatkozó összes jogokkal és kötelezettségekkel (...) Románia megfelelő összegű pengőt fog átadni abból a célból, hogy egy új alapítvány létesíttessék, amely a Magyarországi görögkeleti románok ösztöndíj alapítványa nevet fogja viselni”. A megállapodást a román parlament 1938-ban, a magyar 1940-ben ratifikálta. Véglegesen azonban mégsem rendeződött az alapítvány ügye, hiszen a második bécsi döntést értelmében bizonyos erdélyi területek ismét Magyarországhoz kerültek. A megállapodáskor a három fővárosi ingatlan értéke több mint egymillió pengő volt, éves tiszta jövedelme pedig százezer pengőre rúgott.

A Románia és Magyarország között 1944. szeptember 6-án beállt hadiállapot következtében a mindenkorábban kötött kétoldalú megállapodás, tehát az 1937-es is, hatályát veszítette – vélekedik napjainkban is a magyar fél. A két állam közötti hadiállapotot az 1947. február 10-én Párizsban aláírt békeszerződés szüntette meg. A béketárgyalások fordulatot hoztak Románia Magyarországgal szembeni gazdasági követeléseinek ügyében (beleértve a Gozsdu Alapítvánnyal kapcsolatosat is). Romániának a trianoni békeszerződés megerősítésére vonatkozó igényét az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió is visszautasította. Románia, mint volt ellenséges állam nem érvényesíthette igényeit egy másik volt ellenséges állammal szemben.

Az alapítvány vagyoni helyzete a második világháború miatt jelentősen megromlott. A Gozsdu-udvar épületei komoly károkat szenvedtek. Az 1945/46-os hiperinfláció következtében a bankokban lévő készpénz, a kötvények és részvények is elértéktelenedtek. Az alapítványnak ebből mintegy hatszázezer aranypengőnyi

kára származott. Csupán a bérházakból folyt be valamennyi jövedelem.

A Gozsdu Alapítvány ügye 1947 és 1952 között összekapcsolódott a budapesti törvényszék által kétszer (1942-ben, majd 1944-ben) is újraindított – a Madách-sétány kialakításához kapcsolódó – kisajátítási eljáráshoz. Mivel az 1937-es egyezmény nem került végrehajtásra, az alapítványt nem idegen jogi személyként, hanem magyar alapítványként kezelték. A budapesti román képviselő 1947. június 19-ei szóbeli jegyzékben kérte az épületek kisajátításával kapcsolatos bírósági döntés végrehajtásának elhalasztását. A magyar igazságügyi hatóságok 1947. november 10-én ennek eleget is tettek. 1948-tól ideiglenesen két román intézmény is használta a Gozsdu Alapítvány ingatlanait. A Magyarországi Románok Kulturális Szövetsége a Király u. 13. egyik lakásába költözött be, a Nicolae Bălcescu Román Kollégium pedig 1949-ig a Gozsdu-udvarban működött.

1952-ben az alapítvány ingatlanait és vagyonát államosították. Toma Ungureanu budapesti román lelkész, a házak gondnoka hiába fellebbezett, a javak a magyar állam tulajdonába kerültek.

A két ország 1953. július 7-én megkötött pénzügyi egyezményében mindkét fél lemondott a másikkal szemben korábban támasztott valamennyi követeléséről. A magyar álláspont szerint a románok a Gozsdu-vagyonról is lemondtak, a román fél azonban ezt nem kívánja tudomásul venni, mivel az egyezmény szerintük a magánalapítványokra és vagyonokra nem vonatkozik.

Román-magyar tárgyalások

Az egykori Gozsdu Alapítvány kérdését első alkalommal, 1999 februárjában tett magyarországi látogatása során Radu Vasile kormányfő elevenítette fel. Románia visszaköveteli a Gozsdu-vagyon, s annak részeként a Gozsdu-udvart is. A magyar fél állítja, hogy a román követelésnek semmilyen jogalapja nincsen. Hosszú viták után a felek mindeddig nem jutottak eredményre.

A nagyszombati Gozsdu Alapítvány – amely a múlt századi alapítvány jogutódjának nevezi magát – 1999 végén pert indított a budapesti VII. kerület, Erzsébetváros önkormányzata ellen, amihez a román állam támogatását kérte. A felperes azt szerette volna elérni, hogy a bíróság nyilvánítsa törvénytelennek az alapítványi ingatlanok államosítását, akadályozza meg javainak elidegenítését. Ez ügyben nemzetközi fórumokhoz is fordult.

A román fél szerint a kérdést kölcsönösségi elven kell rendezni, s az erdélyi magyar közösségi javakért cserében, a románoknak is vissza kellene kapniuk az egykori alapítvány teljes vagyonát. Ezért követelték öt épület esetében az árverési pályázat leállítását, s két további épület lebontásának megakadályozását.

A kormányküldöttségek találkozóin a máig napirenden szerepel a Gozsdu Alapítvány ügye. A megbeszélések után rendszerint optimista nyilatkozatok hang-

zanak el, de az álláspontok alig közelednek egymáshoz.

A Gozsdu-udvar sorsa

A Gozsdu-udvart a Budapest VII. kerületében, a Király utca 13. és a Dob utca 16. között álló – 1902-ben, Czigler Győző tervei alapján emelt – négy három- és három kétemeletes épület alkotja.

Az házakkal kapcsolatos első kisajátítási ajánlatot 1942-ben kapta meg az alapítványi hivatal, ám kevesellve a kétszázezer pengőt, visszautasította azt. Per lett belőle, de a tárgyalásokat a tisztázatlan jogi helyzetre hivatkozva egészen addig halasztották, amíg az épületek 1944-ben a zsidó lakosság számára kijelölt sárga csillagos házzá nem váltak.

A háború után a hazai románság különféle kulturális, oktatási célokra akarta felhasználni a Gozsdu-udvart, ám a közoktatásügyi tárca sorra elutasította az a kérelmeket.

1990-ben a Gozsdu udvar ingatlanai az erzsébetvárosi önkormányzat tulajdonába kerültek. A Polgármesteri Hivatal az udvar hasznosítására 1997 novemberében írt ki pályázatot, melynek nyertese a Heftsiba nevű izraeli cég lett. Az említett vállalkozás az önkormányzattal közös társaság keretében tervezte felújítani és átalakítani az épületeket.

A kormány 1993. december 2-án arról hozott határozatot, hogy az ortodox egyházat a Gozsdu-udvar részét képező Király utca 13. szám alatti ingatlanból 1043 m² után 43 millió forint kártalanítás illeti meg. Az államosítás előtt ugyanis az épületből az egyház ennyi területet használt püspöki lakosztályként, tanácsteremként, kollégiumként, szolgálati lakásként és kultúrszövetségi célokra. Ezen túl, a Magyarországi Román Ortodox Egyház tulajdonába került a Holló utca 8. alatti épület, amelyben ma parókia működik. A több éve folyó felújításhoz mindkét kormány anyagi támogatást nyújtott.

1999-ben Erzsébetváros önkormányzata újabb pályázatot írt ki, eredménytelennek minősítve az addigi tendernyertessel folytatott tárgyalásokat. Ekkor egy magyar-ciprusi cég, a Magyar Ingatlan Kft. lett a győztes, amely az épületegyüttest a londoni Covent Garden mintájára akarta átalakítani. Az idegenforgalmi-, kulturális- és szórakoztatóközpontban egy régiségpiac, apartmanszálló, múzeum, cukrászdák, kávézók, különböző éttermek és lakások is helyet kaptak volna.

2000-ben a már majdnem teljesen lakatlan Gozsdu-udvar ideiglenes műemléki védelem alá került.

2004-ben a korábbi győztestől az Autóker Holding Rt. vásárolta meg a Gozsdu-udvart. 2005 áprilisában megkezdődött az épületcsoport műemléki felújítása, melynek során 120 luxuslakás és 24 kereskedelmi, vendéglátó célú üzlethelyiség kerül kialakításra. A Gozsdu-udvar visszanyeri eredeti építészeti jellegzetességeit és arculatát. A házban – a kávézóknak, éttermeknek, borozóknak köszönhetően – újra felvirágozik majd a társasági élet, az épület földszintjén pedig vá-

sárlóutca lesz. Az ijesztően lerobbant passzázs 2006 őszén kapja meg új formáját.

Gozdsu síremléke

Gozdsu rossz állapotban lévő síremlékét 1996-ban Nagyváradra vitték restaurálni. A felújítást kilenc év alatt végezte el két nagyváradai fémipari cég, a Stim-In és az UAMT. Előbbi az öntöttvas oszlopokat, utóbbi a rézkupolát készítette el. A Mircea Lungu, nagyváradai szakember által felügyelt munkálatokhoz a szükséges harmincezer eurót a román kormány biztosította. 2005. február 27-én került sor az avatóünnepségre a Kerepesi temetőben.

Magyar-Román Gozdsu Közalapítvány

2002 novemberében a budapesti kormányfői tárgyalásokon egyetértés született arra nézvést, hogy Gozdsu Manó – a románok és a magyarok számára egyaránt elfogadható – szellemi örökségét a magyar és a román kormányzat közösen őrizze meg. Az egy hónappal későbbi bukaresti külügyminiszteri tárgyalás alkalmával a román fél által ismertetett javaslatok értelmében a Gozdsu-udvarban a román-magyar stratégiai partnerséget szolgáló Emanuil Gojdu Európai Intézetet, kétnyelvű általános- és középiskolát, Gojdu Emlékmúzeumot, a magyarországi románok központját s könyvtárát, valamint a Nagyszébenben létrehozott Gozdsu Alapítvány magyarországi kirendeltségét, illetve egy – a Magyarországon tanuló román diákok számára kialakított – kollégiumot helyeznének el. A tervekben szerepelt az is, hogy a Gozdsu Alapítvány magyarországi kirendelt-

sege ösztöndíjakat folyósít majd a kultúraközi kapcsolatok fejlesztése érdekében.

Magyar Külügyminisztérium is kialakította elképzelését az új alapítványról, annak a miniszterelnök által elvállalt létrehozásáról. A tárcsa más főhatóságokkal közösen egy kormány-előterjesztést kezdeményezett. A magyar javaslat arra irányult, hogy a két kormány új Magyar-Román Gozdsu Közalapítványt hozzon létre, s egyenlő mértékben finanszírozzon. A magyar fél azt is kihangsúlyozta, hogy ennek anyagi és jogi értelemben sincs köze Gozdsu Manó valamikori alapítványához, a Gozdsu-hagyaték ügye Magyarországon mind vagyoni, mind egyházi kárpótlási szempontból lezárult.

A Magyar-Román Gozdsu Közalapítvány létesítéséről a 2187/2003. (VIII. 15.) számú kormányhatározat szól.

A román igény továbbra is az, hogy a tervezett közös Gozdsu Alapítvány fizikailag is kapcsolódjon a Gozdsu-épületkomplexumhoz. Mivel ez nem állami tulajdon, a magyar fél csak arra lát lehetőséget, hogy ott emléktáblát helyezzenek el Emanuil Gojdu tiszteletére, vagy az alapítvány helyiséget, helyiségeket béreljen itt. Később – ha megteremtődnek a feltételek – akár tulajdonszerzésről is lehet majd szó. Addig a magyar kormány egy XII. kerületi ingatlant ajánlott fel székhelyül.

Abban elvi egyetértés van, hogy létrehoznak egy Gozdsuról elnevezett közös alapítványt, amint erről a 2004. április 24-én, a Király utcában felállított emléktábla is tanúskodik. Gozdsu Manó domborműve alatt ugyanis az áll, hogy a Gozdsu-udvar a magyarországi románság, illetve az összrománság nagy mecénásának emlékét őrzi, valamint az, hogy Gozdsu szellemében a magyar és a román kormány egy közös alapítványt hoz létre.

2005 őszén azonban még az alapítvány finanszírozása, indulásának időpontja és székhelye ügyében sem született megállapodás.

A Gozdsu-örökség már sok éve forró publicisztikai és diplomáciai téma. Az elmúlt években arról cikkeztek a román és magyar lapok, hogy a kedvezménytörvényt kísérő kompromisszum keretében, a magyar kormány visszaszolgáltatja Romániának a Gozdsu-vagyont. Az aradi Szabadság-szobor felállításával kapcsolatban is felmerült ugyanez a lapokban. A Magyar Külügyminisztérium politikai államtitkára cáfolta a hírt, mely szerint a szoborügy rendezéséért cserébe a magyar kormány ezt az aránytalan kötelezettségeket vállalta volna. Nem hagyható szó nélkül az a tény, hogy a magyarországi román közösség képviselőivel ebben az ügyben az elmúlt évtizedben, sem a magyar, sem a román kormány nem tárgyalt.

Egyelőre csak két emléktábla (a Király és a Holló utcai) jelzi a Gozdsu-udvar egykori román érdekeltségét.